

Εκταση **2641** τ. χλμ. Κάτοικοι **295.310 (2011: 304.270)**

Ο νομός Ηρακλείου είναι ο μεγαλύτερος από τους τέσσερις νομούς της Κρήτης. Χάρη στην εκτεταμένη πεδιάδα της Μεσαράς είναι και ο πιο πεδινός του νησιού. Ανατολικά συνορεύει με το νομό Λασιθίου και δυτικά με το νομό Ρεθύμνης. Στο έδαφός του απλώνονται τα βουνά της Ίδης, της Δίκτης και τα Αστερούσια Όρη.

Κορυφές της Ίδης: Ξεροσκάφη (1.500 μ.), Γούρνος (1.292 μ.), Βοσκερό (1.190 μ.), Σκινακά (1.752 μ.), Κουδούνι (1.860 μ.), Λόρος (1.720 μ.), Σαμάρι (1.417 μ.).

Κορυφές της Δίκτης: Σέλενα (1559 μ.), Σκλόπα (1.298 μ.), Αφέντης (1.578 μ.), Σαρακηνό (1.558 μ.), Μούτσουνας (1.538 μ.), Μαδάρα (1.558 μ.), Τρούλος (1.416 μ.), Κούπα (1.187 μ.). Τα **Αστερούσια** υψώνονται κατά μήκος της νότιας ακτής του νομού με **κορυφές:** Κόφινα (1.231 μ.), Ασφεντηλιά (979 μ.), Κορυφή (909 μ.).

Οι δύο πεδιάδες του νομού είναι της Μεσαράς και του Ηρακλείου - Μαλίων. Ποταμοί είναι ο Ληθαίος ή Γεροπόταμος (Μεσαράς) που εκβάλλει στον κόλπο της Μεσαράς, ο Αναποδάρης που εκβάλλει στο Λυβικό Πέλαγος, ο Γιόφυρος, ο Κατσαμπάς, η Γερακινή Λαγκάδα και πολλοί χειμαρροί που καταλήγουν στο Λυβικό.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, ο πληθυσμός του νομού είναι 295.312 κάτοικοι (αύξηση 11,5% σε σχέση με το 1991, όταν μετρήθηκαν 264.906 κάτοικοι). Η γεωργία, η κτηνοτροφία, το εμπόριο, η βιομηχανική παραγωγή, οι υπηρεσίες αποτελούν τις κύριες ενασχολήσεις του πληθυσμού. Εκτεταμένες είναι οι καλλιέργειες ελαιόδεντρων, αμπέλων και σταφιδαμπέλων, εσπεριδοειδών, οπωροκηπευτικών.

Ο νομός Ηρακλείου συνδέεται με την υπόλοιπη Ελλάδα ακτοπλοϊκά και αεροπορικά, ενώ αναπτυγμένο είναι και το οδικό του δίκτυο. Το αεροδρόμιο «Νίκος Καζαντζάκης» απέχει 4 χλμ. από την πρωτεύουσα.

Απέναντι από το Ηράκλειο βρίσκεται το νησάκι Ντία.

Η Κνωσός απέχει 5 χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα του νομού, πόλη Ηράκλειο. Τα ανάκτορα ανακαλύφθηκαν περί το 1900. Τα κυριότερα τμήματά του είναι το ιερό της θεάς, το ιερό του διπλού πελέκεως (που πιστεύεται ότι είναι και η αίθουσα του μαρμάρινου θρόνου του Μίνωα), τα διαμερίσματα του βασιλιά και της βασίλισσας, αίθουσες με τοιχογραφίες, εγκαταστάσεις υγιεινής, εργαστήρια, υδραγωγείο, θέατρο. Η αναστήλωση έγινε κατά τρόπο εντυπωσιακό σύμφωνα με τα αρχαία πρότυπα.

Ο Έβανς πίστευε ότι η θερινή κατοικία του βασιλιά της Κνωσού βρισκόταν στις σημερινές Αρχάνες, όπου μέσα στο χωριό είχε εντοπίσει μινωικά κτίσματα, στα οποία περιλαμβάνονταν ένα μικρό ανάκτορο.

Τα ερείπια της Γόρτυνας βρίσκονται ανάμεσα στα χωριά Άγιοι Δέκα και Μητρόπολη. Είναι γνωστή για την επιγραφή των «νόμων της Γόρτυνας», γραμμένη στη δωρική διάλεκτο και αποτελεί ολοκληρωμένο νομοθετικό κείμενο.

Η Φαιστός απέχει περίπου 60 χιλιόμετρα από το Ηράκλειο. Τα ανάκτορά της είναι παρόμοια με της Κνωσού. Εντυπωσιακά είναι τα ερείπια των ανακτόρων, οι κερκίδες του θεάτρου, τα εργαστήρια με το χυτήριο μετάλλου. Δύο χιλιόμετρα πιο πέρα, στο Καμηλάρι, βρίσκεται τάφος της μεσομινωικής περιόδου, από τους καλύτερα διατηρημένους. Στην Αγία Τριάδα βρίσκονται τα ερείπια ενός ακόμα μινωικού οικοδομήματος. Πρόκειται είτε για τη θερινή κατοικία των βασιλέων της Φαιστού είτε για τον τόπο διαμονής κάποιου αξιωματούχου.

Στη Γόρτυνα και στις Αρχάνες αποκαλύφθηκαν ολόκληρες αρχαίες πόλεις. Στη σπηλιά, στις Καμάρες, εντοπίστηκαν τα πολύχρωμα «καμαραϊκά αγγεία» της παλαιοανακτορικής εποχής. Κοντά στο Καστέλι, περίπου 40 χλμ. από το Ηράκλειο, έχει ανασκαφεί η κραταιά αρχαία πόλη, Λύκτος, αντίζηλος της Κνωσού και της Γόρτυνας στα ιστορικά χρόνια.

Η ιστορία του νομού Ηρακλείου

Η εποποιία των ανασκαφών:

Στα 1843 στο Ηράκλειο, η πλούσια οικογένεια των Καλοκαιρινών απέκτησε ένα ακόμη μέλος: Τον Μίνωα που μεγάλωσε κάτω από το βάρος του θρυλικού ονόματος, με το οποίο τον βάφτισαν. Στα 14 του χρόνια, στα 1857, ο μικρός Μίνωας έψαχνε κιόλας να βρει σημάδια, που θα του φανέρωναν πως η μινωική αυτοκρατορία δεν ήταν παραμύθι. Ήταν τότε που βρήκε σε μια σπηλιά κομμάτια από τους νόμους της Γόρτυνας. Έφυγε στην Αθήνα όπου σπούδασε νομικά και ξαναγύρισε στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Στα 1865, φιλοξένησε στο πατρικό του έναν νεαρό Γάλλο αρχαιολόγο αλλά το παιδικό του όνειρο έπρεπε να περιμένει. Οι Κρητικοί, που πάντοτε διψούσαν για την ελευθερία, ξεσηκώθηκαν κατά των Τούρκων. Η επανάσταση του 1866 και το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι συγκλόνιζαν Έλληνες και ξένους. Ο ξεσηκωμός πνίγηκε στο αίμα. Έσβησε το 1869.

Στα κατοπινά χρόνια, ο Μίνωας Καλοκαιρινός έγινε έμπορος λαδιού και σαπουνιού, ενώ παράλληλα προσέφερε τις υπηρεσίες του ως διερμηνέας στο αγγλικό προξενείο του Ηρακλείου. Ήταν η εποχή που ο Ερρίκος Σλίμαν ξέθαβε την Τροία στη Μ. Ασία και τις Μυκήνες στον Αργολικό κάμπο.

Στα 1878, ο σουλτάνος υποχρεώθηκε να παραχωρήσει κάποια προνόμια και μια μορφή αυτονομίας στην Κρήτη. Διαπρεπείς Έλληνες άρπαξαν την ευκαιρία. Αφού η Τροία του Πριάμου και οι Μυκήνες των Ατρείδων υπήρξαν, γιατί να μην υπήρξε και η μινωική αυτοκρατορία; Ο Ιωσήφ Χατζηδάκης και ο πασίγνωστος από τις εργασίες του πάνω στο κείμενο του Ερωτόκριτου, αρχαιολόγος Στέφανος Ξανθουδίδης, ίδρυσαν τον Φιλεκπαιδευτικό Όμιλο με κύριο σκοπό την αρχαιολογική έρευνα και τη διάσωση των αρχαιοτήτων.

Ο Μίνωας Καλοκαιρινός προχώρησε σε πιο ρεαλιστικές ενέργειες. Από τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, με δικά του έξοδα, πήγε στον λόφο Τσελεπί Κεφάλια (ύψωμα του άρχοντα όπως το έλεγαν οι Τούρκοι) κι άρχισε ανασκαφές. Ως τον Φεβρουάριο του 1879, είχε φέρει στο φως τα πρώτα αδιάσειστα στοιχεία ότι εκεί βρισκόταν η Κνωσός:

Κάτω από στρώματα ηφαιστειακής στάχτης αποκαλύφθηκαν ο περίβολος που έχει πρόσοψη στη δυτική αυλή, έξι από τις 21 αποθήκες, οι διάδρομοι της νοτιοανατολικής αυλής, η εκεί γωνιά της αίθουσας του θρόνου και κάτι παραπάνω από τον μισό προθάλαμο.

Τα αντίγραφα δώδεκα πιθαριών που βρήκε σε μίαν από τις αποθήκες, ο Μίνωας Καλοκαιρινός τα έστειλε στον τότε διάδοχο πρίγκιπα Κωνσταντίνο της Ελλάδας και στα μουσεία Ρώμης, Λονδίνου και Παρισιού. Τέσσερα πιθάρια, πέντε αγγεία και 360 ολόκληρα ή κομματιασμένα ευρήματα αποτέλεσαν τη μαγιά για τη δημιουργία Μουσείου στο Ηράκλειο ή εντάχθηκαν στην προσωπική του συλλογή, καθώς και στη συλλογή Ζαχιράκη.

Τα νέα έκαναν τον γύρο του κόσμου. Η Κρήτη τράβηξε σαν μαγνήτης το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινής γνώμης. Στα 1881, ο Αμερικανός Στίλμαν αποφάνθηκε ότι η Κνωσός είναι ο Λαβύρινθος.

Στα ίχνη των αρχαιοτήτων:

Με ενέργειες του Φιλεκπαιδευτικού Ομίλου και προσωπικά του Ιωσήφ Χατζηδάκη, οι τουρκικές αρχές, το 1883, παραχώρησαν άδεια για τη διενέργεια ανασκαφών και τη συλλογή αρχαιοτήτων. Την ίδια κιόλας χρονιά, οι Ιταλοί Λ. Περνιέ και Φ. Χάλμπχερ ξεκίνησαν τις ανασκαφές που θα οδηγούσαν στην ανακάλυψη των ανακτόρων της Φαιστού και της Αγίας Τριάδας. Με διάφορα διαλείμματα, τις συνέχισαν ως τα 1914. Η ιταλική αρχαιολογική αποστολή ήταν άλλωστε αυτή που αποφάσισε να σώσει την τιμή της Αρχαιολογίας.

Ο πυρετός των ανασκαφών απλώθηκε σ' ολόκληρη τη μεγαλόνησο. Οι Αμερικανοί έσκαβαν στον Ισθμό της Ιεράπετρας, οι Άγγλοι στη Ζάκρο και στο Παλαιόκαστρο, ο Ξανθουδίδης με τον Χατζηδάκη στον κάμπο της Μεσαράς και στις ιερές σπηλιές.

Το νέο μουσείο πλούτιζε από ποικίλα ευρήματα, κοσμήματα, σκεύη, αγγεία: Του Ιδαίου Άντρου το 1884 με 1885, της περιοχής Πατσού το 1885 με 1886, των περιοχών Καρτερού και Ψύχρου το 1886, χρονιά που έφτασε στην Κρήτη και ο Ερρίκος Σλίμαν. Παζάρεψε την αγορά της Κεφάλας από τον Τούρκο αγά που την κατείχε. Αυτός ζήτησε ως αμοιβή «τη μάνα του και τον πατέρα του». Ο Σλίμαν έφυγε. Τα ευρήματα πλήθαιναν. Το 1887, στον Άγιο Ονούφριο, κοντά στη Φαιστό, ξεθάφτηκε ένα οστεοφυλάκιο που έχει επιφάνεια τέσσερα μέτρα. Τέσσερα χρόνια αργότερα, στα 1891, ο Γάλλος Μ. Ζουμπέν δοκίμασε να αγοράσει τον λόφο της Κεφάλας. Ο ιδιοκτήτης εξακολουθούσε να ζητά αμύθητα ποσά.

Ο Άρθουρ Έβανς και η Κνωσός:

Στα 1894, ένας νέος μνηστήρας εμφανίστηκε: Ήταν ο Άγγλος εθνολόγος και δημοσιογράφος Άρθουρ Έβανς που επισκέφθηκε το σπίτι του Μίνωα Καλοκαιρινού, είδε τα ευρήματα και ενθουσιάστηκε. Πρακτικός Εγγλέζος, αγόρασε ένα μικρό κομμάτι της Κεφάλας αλλά δεν τον άφηναν να το σκάψει. Περιορίστηκε σε εκδρομές ανά την Κρήτη μαζεύοντας επιγραφές «προφοινικικής γραφής», όπως νόμιζε. Την ίδια χρονιά, ο Ιταλός Α. Ταραμέλι έσκαβε στο χωριό Καμάρες και ξέθαβε αγγεία πολύχρωμα και ιδιόμορφα. Τα θεώρησαν είδος ξεχωριστό και τα βάφτισαν «καμαραϊκά», από τον τόπο όπου βρέθηκαν.

Το νησί, όμως, φλεγόταν από τον επαναστατικό άνεμο και μια σφαγή χριστιανών στα Χανιά, τον Ιανουάριο του 1897, προκάλεσε θυελλώδεις διεθνείς αντιδράσεις. Οι Τούρκοι απάντησαν με εξέγερση εναντίον του αγγλικού προξενείου στο Ηράκλειο. Ξέσπασε στις 25 Αυγούστου του 1898. Οι φλόγες τύλιξαν το σπίτι του Μίνωα Καλοκαιρινού και κατέστρεψαν την προσωπική του συλλογή. Κατέστρεψαν, όμως, και την τουρκική παρουσία στη μεγαλόνησο. Η επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων επέβαλε στον σουλτάνο να παραχωρήσει πλήρη αυτονομία στο νησί. Στις 15 Νοεμβρίου του 1898, οι τελευταίοι εκπρόσωποι του σουλτάνου αποχωρούσαν. Στις 9 Δεκεμβρίου, στη Σούδα, αποβιβάστηκε ο πρίγκιπας Γεώργιος, πρώτος ύπατος αρμοστής της Κρήτης.

Ο Άρθουρ Έβανς δε έμεινε στιγμή αργός. Βρήκε χορηγό και ξαναπήγε στον ιδιοκτήτη της Κεφάλας. Οι καιροί είχαν αλλάξει, οι τιμές είχαν πέσει. Μέσα Δεκεμβρίου του 1898, ολόκληρη η έκταση, είκοσι στρέμματα γης, ήταν πια δική του. Στις 23 Μαρτίου του 1900, με βοηθούς τον αρχαιολόγο Μακένζι και τον αρχιτέκτονα Φάιφ, ο Άρθουρ Έβανς ξεκίνησε το σκάψιμο. Στα επόμενα δυο χρόνια, 50 με 200 εργάτες ξέθαψαν από τη λάβα και τη στάχτη

την Κνωσό.

Ο Μίνωας περίμενε να φύγουν οι Τούρκοι, πριν να αναστηθεί. Τυχερός ο Έβανς: Έγινε αυθεντία, καθόρισε χρονολογίες που δεν ισχύουν, εισήγε θεωρίες που έχουν καταπέσει και τροφοδότησε τη λαϊκή φαντασία με όσα αληθινά ή φανταστικά θα 'θελε το κοινό ν' ακούσει. Τον δρόμο, άλλωστε είχε ανοίξει ως πρώτος διδάξας ο Ερρίκος Σλίμαν. Ο Καλοκαιρινός και οι πρωτοπόροι ξεχάστηκαν αλλά, όπως στην πρώτη περίπτωση του Σλίμαν, η Ιστορία συγχώρησε και στον Έβανς τους τσαρλατανισμούς. Όχι και η Αρχαιολογία.

Στα 1903, η ιταλική αποστολή που ερευνούσε στη Φαιστό, υπέδειξε νέες μεθόδους αυστηρής επιστημονικής εργασίας. Η κυριότερη:

Κάθε νέο εύρημα αριθμείται και δε βαφτίζεται ως αυτό, που ο ανασκαφέας θα ήθελε να είναι. Αρκετό κακό είχαν κάνει ο θησαυρός του Πριάμου που δεν είναι του Πριάμου, ο τάφος του Αγαμέμνονα που δεν είναι του Αγαμέμνονα, η ασπίδα του Αχιλλέα που δεν είναι του Αχιλλέα, η αίθουσα των πελέκεων που δεν ήταν αυτή. Με την αρίθμηση, η επιστήμη της Αρχαιολογίας έπαιρνε το πάνω χέρι απέναντι στους κυνηγούς θησαυρών. Οι τσαρλατανισμοί, όμως, ποτέ δεν έλειψαν...

Σεισμοί και διωγμοί:

Οι έξι πρώτοι, γνωστοί μας καταστροφικοί σεισμοί που έπληξαν την Κρήτη, χρονολογούνται στην 3^η και 2^η π.Χ. χιλιετία. Συνέβησαν το 2.400, το 2.100, το 1750, το 1650, το 1365 και, ο τελευταίος, το 1225 π.Χ. Όλοι τους υπήρξαν καθοριστικοί για το μέλλον της Κρήτης. Οι τρεις πρώτοι σηματοδότησαν την έναρξη νέων λαμπρών εποχών στο νησί. Οι τρεις τελευταίοι έδωσαν τα τελειωτικά χτυπήματα στον μινωικό πολιτισμό. Στη στροφή του χρόνου, από την προϊστορική στην ιστορική εποχή, νέοι σεισμοί κατέστρεψαν κι εξαφάνισαν τις «εκατό πόλεις» που ο Όμηρος αναφέρει στην Ιλιάδα.

Στα 64 μ.Χ., ο παρανοϊκός αυτοκράτορας της Ρώμης, Νέρων, έκαψε την πρωτεύουσά του

για να εμπνευστεί ποίημα για την καταστροφή της Τροίας από τους Αχαιούς. Έριξε την ευθύνη στους χριστιανούς, ξεκινώντας τον πρώτο απηνή διωγμό τους. Ο σεισμός του 66 μ.Χ., στην Κρήτη, δεν συνδυάστηκε με τους διωγμούς των χριστιανών. Έπληξε κυρίως την περιοχή της Κνωσού κι έκανε ως και οι αρχαίοι τάφοι ν' ανοίξουν.

Δυο αιώνες αργότερα, ο αυτοκράτορας Δέκιος ξεκίνησε τρομερούς διωγμούς εναντίον των χριστιανών. Οι δέκα μάρτυρες της Κρήτης σταυρώθηκαν το 250 μ.Χ. στην τοποθεσία όπου σήμερα βρίσκεται το χωριό Άγιοι Δέκα, στην πεδιάδα της Μεσαράς. Ο τρομερός σεισμός του 251 μ.Χ. που έπληξε την περιοχή, αποδόθηκε στη θεία οργή για το μαρτύριο των Δέκα, τους οποίους η Εκκλησία αναγόρευσε αγίους.

Στην περιοχή, δείχνουν ακόμα τους τάφους των Αγίων Δέκα. Η προς τιμή τους εκκλησία κτίστηκε τον 18^ο αιώνα.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 31.5.2010)